

BEVEZETŐ

Az alábbi tanulmány szerzője Volker Klotz, német irodalom- és színháztudós. 1930-ban született Darmstadtban. Germanisztikát, anglistikát és művészettörténetet tanult a frankfurti egyetemen. 1959-ben doktorált. 1968-ban habilitált Berlinben. 1971-től az irodalomtudomány professzora a stuttgarti egyetemen. Opera- és színházi kritikus, valamint dramaturgiai tanácsadó. Könyvei mértékadó művek a maguk területén: *Bertolt Brecht* (1957), *Geschlossene und offene Form im Drama* (1960), *Die erzählte Stadt*

(1969), *Dramaturgie des Publikums* (1976), *Abenteuer-Romane* (1979), *Bürgerliches Lachtheater* (1980), *Das europäische Kunstmärchen* (1985). Ő írta továbbá a *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters* című hatalmas vállalkozás kötetébe az operettközpontokat. Ezek alapján született máig utolsó standard könyve: *Operette - Porträt und Handbuch einer unerhörten Kunst* (1991).
Itt következő tanulmánya - amelyet két részben közlünk - az *Opernwelt* című folyóirat 1995-ös évkönyvében jelent meg.

vetni való, de egyszermind megindító is. A két titkos hallgatózót, Lucie-t és Reinhartot, akik a novella során elszántan igyekeztek egymás szívébe bemesélni magukat, mindenesetre megrendíti. Szinte maguktól döbbennek rá, hogy nemcsak a mesemondás, hanem egy vers eldalolása is lehet életfontosságú - még ha közben a csipkefinom eredeti cafatokra szakad is.

VOLKER KLOTZ

AZ ÖNMAGÁT ELÁRULÓ SZÍNHÁZ

ELSŐ RÉSZ

Szentek-e a szövegek? A kérdés további kérdéseket szül. Miféle szövegek? És mitől és mennyiben volnának szentek? A Szent-írásról nemigen lehet szó ebben az értelemben, hiszen „a könyvek könyvéből” eleve csak egy van, és szentségén nem a mi irodalmi és nyelvi akadémiáink, hanem egészen más intézmények őrködnek. Ha azonban egy akadémia egyszer megpendíti a szövegek szent és sérthetetlen voltának kérdését, akkoratöbbször számból következően nyilván az irodalmi művek teljes skálájáról, vagyis versekről, elbeszélő művekről és drámákról van szó. Mivel azonban a szentség megállapítása soha nem tényeken alapul, és a fogalom mindig apodiktikusan, többnyire kissé megfélemlítő hangsúllyal tételezi magát, az irodalom állítólagos szentsége nyilvánvalóan a „kell”, a „muszáj”, illetve a „nem szabad” kategóriájával függ össze, azaz nem önkéntes, hanem felülről elrendelt cselekvést feltételez.

Ennek megfelelően a kérdést a maga lapidáris, ám rejtélyes megfogalmazásából át lehetne ültetni egy körülményesebb, viszont megválaszolható változatba, mondjuk, a következőképpen: helyénvaló-e durva beavatkozásokat eszközölni irodalmi alkotásokon, amelyeket bizonyos numenszerű megközelíthetlenség illet meg (hogy kik szerint, azt most ne boncoljuk)? Elfogadható-e, hogy bárki bármilyen indíttatásból kezdet emeljen eredeti és egyedül hiteles alakjuk, az „így van megírva, így is marad” parancsa ellen?

A minden irodalmi alkotásra érvényes válasz nem is olyan pragmatikusan egyszerű, mint első látásra tetszenék. Ez a válasz így hangzik: senki emberfiát nem lehet megakadályozni abban, hogy a világirodalom teljes kincsesládájával akár négy fal közt, akár a nyilvánosság előtt azt művelje, amihez éppen kedve van, hacsak a szerzői jog megsértése okán nem kerül összeütközésbe a törvénnyel. A válasz természetesen még foly-

tatható: senkit nemcsak nem lehet, de nem is szabad megakadályozni abban, hogy kedve szerint járjon el az irodalmi művekkel, s ha úgy tetszik neki, vissza is éljen velük.

Ez nem holmi liberális évődés, csupán egyszerű személyes vélemény: e sorok írója arra szavaz, hogy az irodalomnak nevezett kimeríthetetlen agyrem-készlethez mindenki, akinek ez örömet szerez, szabadon hozzáférhessen. Réánk, az irodalom főfoglalkozású sáfáira ráhárul a feladat, hogy az olvasni szerető embereket lehetőség szerint nem kusza, hanem termékeny, nem eltompult, hanem szellemes, nem fojtogató, hanem felpezsdítő olvasmányélményekhez juttassuk. Ha ez hébe-hóba sikerül - halleluja! Milyen szörnyűségesen eltorzíthat viszont olyik ártalmatlan olvasási mániás vagy csökött professzori közvetítő egy-egy verset vagy regényt! A kár rájuk magukra hullik vissza, mivelhogy az irodalmi alkotások alapvetően elpusztíthatatlanok. Eddig még túléltek minden nyálkás antológiát, minden durva rövidítést, minden szörszálhasogató oktatási szempontot vagy akár M. Heidegger gőzös szövegmagyarázatait - nemhogy túléltek, de még virgoncabbak is lettek tőlük.

Az irodalomnak általában is jobbat tesz, ha hevesen, akár fojtogató is, de használják, mint ha tisztes távolból imádnák, mint egy túlvilági kinyilatkoztatást. Jobb, ha a pályaudvar csarnokában óbégatják el, mint ha beakasztják a világ-szellem tömjénillatú füstölőkamrájába. A „Sinn-gedicht”-ről szóló novellaciklusa végén Gottfried Keller elbűvölően írja le, milyen otrombán nyüvi pocskéká egy illető Goethe *Kis virágok, kis levelek* című lehetetlen költeményét. Egy suszter-ről van szó, aki cipőfoltolás közben teli torokból és mélységes áhítattal dalolja tönkre, méghozzá tájszólásban, és mindenféle szövegtoldalékokkal kicifrázva, mígnem a végén még a kanárimadarak is lármásan bekapcsolódnak. Az epizód ne-

A drámák színházi használata és elkoptatása

Eddig a pausz, minden irodalmi műre érvényes válasz. Nekem azonban speciálisabb kérdést tettek fel, tudniillik azt tudakolták, hogy miként áll a dolog a színházzal; vajon a színháznak szentként kell-e tisztelnie a drámák szövegét - azokat a szövegeket, amelyek, gondoljuk csak meg, Aiszkhülosztól Beckettig, Büchnertől Kafkáig, az operában pedig da Pontétól Hofmannsthalig terjednek. Végső soron tehát a kérdés, a magam vulgáris értelmezésében, így hangzik: mit szóljunk ahhoz, ha a színházi emberek saját céljaik érdekében jelentős szindarabok rögzített szövegébe avatkoznak, vagy éppenséggel tematikus és stilisztikai súlypontokat helyeznek át, legyen szó akár Molière *Tartuffe* című komédiájáról, akár Kleist *Pentheszileia* című tragédiájáról, esetleg olyan mértékben, hogy a szöveg ismerői hasztalan keresik a maguk olvasmányélményét.

A válasz: a színháznak mindegyre joga van. Legalábbis alapvetően, ha nem is minden esetben. De erről majd később. Azért van rá joga, mert ez az intézmény már a kezdet kezdetétől nincs sem kizárólagosan, sem elsősorban a drámai irodalomnak elkötelezve; tartozása mindenkélettől saját színpadi termékeivel, illetve azok esztétikai és társadalmi használati értékével szemben van. A színház munkájának a szindarabszöveg nem vég-célja, hanem kiindulópontja. A cél az, ami a színpadon látszik és hallatszik. Itt természetesen olyan tartalmas, komolyan veendő, összetéveszthetetlenül pregnans, főként pedig hitelesen színházi jellegű eredményre gondolunk, amely képes a kortárs közönséget maga mellé állítani.

No de - vethetné itt ellen a szigorú olvasó - ez végső soron menne az egyetemes drámai irodalom alkotásainak önkényes szétdarabolására! Szó sincs róla. Az önkénynek megvannak a maga határai. Ezeket ugyan nem holmi fölöttes hatóság, egyfajta művészeti Vatikán állítja fel, amely kiközösítés terhe alatt megmenti a szindarabokat a mindenre elszánt, szentséggalázó darabolóktól. A határok sokkal inkább a színház alaphelyzetéből, azaz színpad, szöveg és közönség szükségképpen nem teljesen harmonikus háromszög-viszonyából adódnak - működőképesség a színház csak addig lehet, ameddig az egyik partnert nem morzsolja fel a másik kettő. Ebből